

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

126:3, 2006

Kvinnors förvärvsarbete under mellankrigstiden

Linda Lane, *Trying To Make A Living. Studies in the Economic Life of Women in Interwar Sweden*, Diss, Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet, Göteborg 2004. 229 s.

Temat för Linda Lanes doktorsavhandling är kvinnors förvärvsarbete under mellankrigstiden. Skildringen baseras på studier av förhållandena i tre stadsdelar i Göteborg. Källmaterialet är rikt och Lane har på manuell väg skapat en imponerande databas som gör det möjligt att belysa ett brett spektrum av aspekter på det kvinnliga förvärvsarbetet, till exempel mönstret för sysselsättning och inkomster och dess variationer mellan olika yrken och förändring över tid, liksom faktorer som påverkade kvinnors arbetskraftsutbud. Avhandlingen ger på så sätt ett stort empiriskt bidrag på ett område där vi hittills vetat ganska litet. Speciellt intressant är analysen av vilka faktorer som påverkade gifta kvinnor utanför den agrara sektorn att överge rollen som hemmafru och söka sig ut på arbetsmarknaden.

På ett allmänt plan anknyter Lane till institutionell ekonomisk teori och ett genusperspektiv. Gunnar Qvists begrepp "kvinnospecifika hinder" används till exempel för att beskriva sådana arbetsuppgifter som enligt den sociala normen förväntades utföras av en kvinna i egenskap av hustru eller mor och som därigenom försvårade för henne att förvärvsarbeta på samma villkor som mannen. Den teoretiska analysramen är emellertid relativt outvecklad, varför avhandlingen framstår som huvudsakligen empirisk.

Lanes tes är att såväl den demografiska som den ekonomiska utvecklingen under mellankrigstiden utmanade det rådande genussystemet. De demografiska förhållandena ledde till att de kvinnospecifika hindren minskade – färre kvinnor gifte sig och gifta kvinnor sköt upp barnafödandet och skaffade färre barn. Den ekonomiska utvecklingen innebar ökade reallöner och efterfrågan på kvinnlig arbetskraft, dels i okvalificerade jobb som rationaliseringsrörelsen givit upphov till, dels i nya jobb inom expansiva sektorer och branscher.

Den demografiska och ekonomiska utvecklingen skapade alltså nya möjligheter på arbetsmarknaden för kvinnor, men tendenser till att bryta genusbarriärerna möttes av opposition från fackföreningar som dominerades av män eller ogifta kvinnor och motverkades av etablerade institutioner. Den kvinnliga sysselsättningen ökade, speciellt bland gifta kvinnor, men på grund av könsarbetsdelningen i hemmen arbetade dessa ofta deltid. Segregeringen på arbetsmarknaden kom också att bestå, och även om kvinnor kom att anställas i nya branscher och yrken så rörde det sig om speciella kvinnojobb med lägre löner.

I avhandlingens avslutning diskuterar Lane komplexiteten i förloppet. Utifrån sina studier av hur arbetsmarknaden i Göteborg förändrades under mellankrigstiden konstaterar hon att kvinnor å ena sidan missgynnades genom utestängningsregler och diskriminering, men å andra sidan skyddades från manlig konkurrens och lågkonjunkturer av segregeringen.

Det är en viktig period i det kvinnliga förvärvsarbetets historia som Lane beskriver, en övergångsfas mellan det gamla agrarsamhällets och det mogna industrisamhällets institutioner på arbetsmarknaden. Tyvärr sätts inte perioden och resultaten in i ett sådant större sammanhang i avhandlingen, vilket kunde ha gjorts om undersökningen hade förankrats mer noggrant i den teoretiska och empiriska litteraturen på området.

I kapitel 3 studerar Lane mönstret för nyanställningar och sysselsättning för män och kvinnor med avseende på näringsgren och arbetsmarknadsläge. Källmaterialet i denna delstudie utgörs av årliga serier över förmedlade jobb, nyanställningar och sysselsättning i industrin i Göteborg 1919–1939. Med en särskild dekomponeringsmetod analyserar Lane förändringsmönstret utifrån tre hypoteser om det kvinnliga arbetskraftsutbudets karaktär: Den kvinnliga arbetskraften kan fungera som en reservarmé, som ett substitut för manlig arbetskraft, eller också på grund av segregeringen endast bjudas ut och efterfrågas på den kvinnliga arbetsmarknaden. Generellt ger dekomponeringen stöd åt segregeringshypotesen, medan den visar att kvinnlig arbetskraft utgjorde en arbetskraftsreserv endast inom industrin. Att kvinnor skulle ha utgjort ett substitut för manlig arbetskraft finner Lane främst i nya yrken som ännu inte fått en klar genusstämpel, till exempel inom servicesektorn, men i viss mån även inom textil- och livsmedelsindustrierna. Ett tolkningsproblem i sammanhanget är att de uppställda hypoteserna inte är inbördes uteslutande. Samtidigt bör man när man utvärderar resultaten vara medveten om att beräkningarna görs på ett relativt litet antal tidsserier och på en hög aggregeringsnivå, vilket kan dölja stora variationer.

Avhandlingens huvudsakliga källmaterial utgörs av en individdatabas. Data har hämtats från mantalslängderna för tre stadsdelar i Göteborg (Gamlestaden, Vasastaden och Masthugget) vid tre tillfällen och återspeglar individernas inkomstförhållanden 1924, 1931 och 1937. Databasen innehåller uppgifter om kvinnornas inkomster av tjänst, näringsverksamhet och kapital, och för gifta kvinnor även om makens inkomster. För varje individ finns dessutom uppgifter om bostadsdistrikt, födelseförsamling, yrke, arbetsgivare, ålder, civilstånd och förekomsten av minderåriga barn i hushållet. Sysselsättningsvariablerna i studien har konstruerats utifrån inkomstuppgifterna.

Med hjälp av denna individdatabas studerar Lane två populationer. Huvudpopulationen, population 1, består av 10 150 kvinnor med något slags inkomst och används för att kartlägga inkomstskillnader mellan grupper eller över tid. Population 2 är ett slumpvis urval av var tjugonde kvinna över 15 år oavsett inkomst,

totalt 955 individer. Denna population används för att skatta sannolikheten att ha jobb.

I kapitel 4 undersöks olika tänkbara bestämningsfaktorer för det kvinnliga arbetskraftsutbudet, till exempel uppkomsten av nya jobbmöjligheter, ökade real-löner, samt demografiska och institutionella faktorer påverkan på könsspecifika hinder. Därefter analyseras i korstabellform vad olika individ- och hushållskaraktistika har för betydelse för det kvinnliga utbudet, samt skillnader mellan stadsdelarna. Detta följs upp av en multivariat analys av sannolikheten att en kvinna hade jobb vid något av mättillfällena, med förklarande variabler som civilstånd, ålder, förekomsten av minderåriga barn i hushållet, stadsdel, år, samt interaktionseffekter. Här används population 2, det vill säga de 955 kvinnor som befann sig i och utanför arbetskraften. Skattningen visar att även om man kontrollerar för andra faktorer som stadsdel och konjunkturläge, fanns det en stark negativ effekt av att vara gift och att ha barn. Medan sannolikheten att ha jobb jämfört med 1924 var lägre på 1930-talet för ogifta kvinnor, var den högre för gifta kvinnor. Slutligen görs en separat skattning för gifta kvinnor av sannolikheten att ha jobb där ytterligare en förklarande variabel tillförs: makens inkomst. Skattningen visar att barn hade en negativ effekt på gifta kvinnors benägenhet att förvärvsarbeta, medan effekten av makens inkomst var liten.

I kapitel 5 studeras kvinnors inkomster utifrån den större populationen 1, som omfattar alla kvinnor med sysselsättning vid mättillfällena. I kapitlets inledande del presenteras korstabeller som belyser variationen i kvinnors inkomster beroende på heltids- eller deltidsarbete, ålder, civilstånd, stadsdel och år. Därefter kartläggs och diskuteras inkomster inom tre yrkesgrupper: kontorsanställda, tjänstefolk och metallarbetare. Här behandlas också det institutionella sammanhang som bestämde löneinkomsterna för dessa olika yrkesgrupper. Kapitlet avslutas med en multivariat regression som skattar avkastningen av arbetslivserfarenhet för kvinnor i de tre yrkena. För kontorsanställda ökade avkastningen under hela karriären, medan inkomstökningen för hushållsanställda var mycket liten. För industriarbetare ökade inkomsten upp till 40-årsåldern och föll därefter.

I kapitel 6 diskuteras kvinnors bidrag till familjens totala inkomster. Liksom i kapitel 5 är det här den större populationen 1 som studeras. Den statistiska kartläggning som görs i kapitlet visar att kvinnors årsinkomster var lägre än mäns, men att det fanns stora variationer beroende på bostadsstadsdel och civilstånd. Kvinnolönerna var vid denna tid 50–75 procent av manslönerna beroende på yrke och utbildning, men den totala årsinkomsten påverkades även av hur många veckotimmar som kvinnan förvärvsarbetade och av familjesituationen. Lane finner att ogifta kvinnor och änkor/frånskilda hade högre relativa årslöner än gifta kvinnor, vilket förklaras med att den senare gruppen hade större kvinnospecifika hinder. (Resultatet är dock inte helt entydigt utifrån den tabell 6:2 som Lane hänvisar till.) Därtill kommer skillnader i yrkestillhörighet och utbildning. Anställda

i hushållssektorn var oftast unga ogifta kvinnor utan yrkesutbildning och med förhållandevis låga löner. Det fanns också välutbildade kvinnor i andra yrken, till exempel kontorsanställda, med relativt höga löner. I bland annat Vasastaden var årslönen för ett hembiträde bara hälften av motsvarande inkomst för andra ogifta kvinnor.

I en särskild undersökning visas att gifta kvinnor bidrog med mellan en fjärdedel och en tredjedel av familjernas totala inkomster (förutsatt att maken hade inkomst). Variationen berodde bland annat på om familjen hade barn eller ej, kvinnans yrke och måttidpunkten. Om det fanns minderåriga barn i hushållet var kvinnans inkomstbidrag i allmänhet något mindre. Av de yrkesgrupper som studeras var kvinnans bidrag till familjens totala inkomst störst för kontorsanställda och minst för hembiträden. Man ser dock en tydlig tidsmässig förändring: i familjer där kvinnan var industriarbetare tenderade det kvinnliga inkomstbidraget till familjeinkomsten att öka med tiden, vilket förmodligen speglar en successivt ökad arbetstid.

De kritiska synpunkter som framförts, till exempel när det gäller bristande anknytning till teori och perspektiv på den egna undersökningen, skall inte undanskymmas att Lanes undersökning har många förtjänster. Avhandlingens styrka är den analys som görs på basis av den stora och innehållsrika individdatabas som författaren själv har skapat. Ur metodisk synvinkel finns inget att invända mot hennes tillvägagångssätt för att samla in och kategorisera data, även om alternativa urvalsprinciper hade kunnat tillämpas. Full nytta av individdata drar Lane i de multivariata analyserna, där kvalificerade resultat uppnås. Tyvärr fullföljer hon inte den multivariata ansatsen genom hela avhandlingen, utan alltför många resonemang baseras på bivariata samband. Med tanke på att sambanden är komplexa och att olika variabler interagerar, är detta en brist. Inte minst förhållandet mellan gifta kvinnors benägenhet att inte förvärvsarbета alls, att deltidsarbета och att heltidsarbета hade behövt utredas i alla dess dimensioner. En del slutsatser framstår därför som intuitiva, mer baserade på Lanes förtrogenhet med materialet än på en metodiskt avancerad analys. Dessa brister uppvägs dock av att avhandlingen ger viktiga empiriska bidrag till vår kunskap om förhållandena på arbetsmarknaden under mellankrigstiden och om den första fasen i kvinnornas utträde på den moderna icke-agrara arbetsmarknaden.

*Christer Lundh**

* Fakultetsopponent